

Morir d'èxit? La transformació del paisatge litoral de la costa catalana

Carolina Martí Llambrich
Geògrafa. Laboratori d'Anàlisi
i Gestió del Paisatge, Universitat
de Girona

■ INTRODUCCIÓ

Els medis litorals, com a zona de confluència i interacció de les influències terrestres, fluvials i marines, són espais de gran diversitat ecològica i paisatgística. La complexitat i fragilitat de la franja litoral s'agregen quan a les reduïdes dimensions dels ecosistemes costaners s'imposa el conjunt d'usos del sòl i activitats humanes que requereixen, o prefereixen, la proximitat del mar per al seu desenvolupament. La urbanització i la concentració de població a les zones costaneres, les exigències de les activitats turístiques i recreatives, i les activitats econòmiques, la funcionalitat de les quals està condicionada a la seva localització marítima amb estructures estables, tal com ports pesquers, comercials, nauticoesportius, alteren i artificialitzen l'ecosistema inicial, tot desmembrant el territori del seu principal valor, ja que el paisatge ha estat tractat, erròniament, com a mitjà i no com a recurs.

Aquesta amalgama converteix la franja litoral en un espai enormement singular, d'extrem interès per a l'estudi dels impactes que les activitats humanes creen sobre els recursos naturals de delicada recuperació ecològica i paisatgística, i d'extraordinària suggestió davant la severa necessitat d'establir una gestió adequada per a un territori massa oblidat d'ordenació, quan no, caòtic i conflictiu.

Aquest article presenta quina és la situació del litoral de Catalunya fruit de la contínua transformació territorial que els humans hem exercit en aquesta estreta franja, sobretot, en els darrers 50 anys. S'analitza quina ha estat la dinàmica evolutiva i quin és l'estat actual del nostre territori, una anàlisi que s'inclou dins els estudis sobre els canvis en els usos i les cobertes del sòl que a nivell internacional realitza la comunitat científica per aportar dades que serveixin per ser capaços de predir quins són els escenaris futurs probables i quines les alternatives per aconseguir en el futur un entorn millor.

■ L'ANÀLISI DE LA TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE PER A LA COMPRESIÓ DELS CANVIS GLOBALS

La presència humana, molt intensa i antiga a la Mediterrània, ha provocat una profunda adaptació de les so-

Barques avarades a la platja Gran de Palamós, començaments de segle XX. (Fons fotogràfic del Museu de la Pesca, Palamós)

cietats al medi i del medi a les necessitats de les societats. Per tant, la diferent localització geogràfica, el que vol dir les estrictes característiques abiòtiques i biòtiques del medi com a sistema natural, i la diferent utilització del territori han generat dinàmiques evolutives diverses, d'on, en conseqüència, s'han derivat patrons paisatgístics diferents.

La quotidianitat de l'espai on vivim, el costum, en definitiva, d'observar i percebre el nostre entorn, i l'assumpció i adaptació que desenvolupem davant els canvis, juntament amb la progressivitat de les variacions que es produeixen sobre el territori, usualment lluny d'alteracions brusques i immediates, dificulten discernir les múltiples substitucions, sorgiments, expansions, desmembracions o aniquilaments d'espècies, hàbitats, ecosistemes o paisatges que ocorren contínuament en l'espai en el qual vivim. Aquesta manca de percepció i de memòria historicoterritorials fan no només convenient sinó necessària l'anàlisi de la transformació del territori per a detectar els canvis o les alteracions sofertes en un espai concret al llarg d'un període temporal determinat.

Al llarg de la història, en funció de les necessitats i de les tècniques de cada moment, hem assignat diferents usos al territori. Aquests han anat modificant l'estructura i la qualitat de les cobertes del sòl fins arribar, en molts casos, a substituir totalment la coberta del sòl per una altra. Així s'ha transformat categòricament molts paisatges tot configurant noves fisonomies, a les quals hem aplicat, alhora, nous usos. En els països desenvolupats els canvis han estat encara més accentuats. Els actuals sistemes econòmics i productius i les noves tecnologies condicionen un *modus vivendi* tan accelerat i

pragmàtic que el territori també es funcionalitza: és l'espai de treball, de residència o d'oci. S'han perdut les relacions tradicionals de dependència amb l'explotació de la terra i la consegüent cura per al seu manteniment. Ara el territori és usualment percebut com el *background*, el suport de base, l'element físic que sustenta les activitats que diàriament desenvolupem, tot obviant les funcions ecològiques, ambientals i paisatgístiques que el territori té *per se*. I el litoral no ha estat cap excepció.

■ EL LITORAL CATALÀ: DE MEDI INHÒSPIT A ESPAI ATRACTOR

Antigament, el litoral havia estat considerat un medi inhòspit. La insalubritat i les malalties que provocaven les zones de maresma i els aiguamolls a les costes baixes, i les contínues agressions que patien les poblacions amb major accessibilitat marítima, bé per ràtzies de pirates, bé per atacs d'exèrcits en temps de guerra, feien que la vida fos poc plaent. Amb els anys, però, els habitants

d'aquesta costa catalana, al nord rocosa i accidentada, amb bons abrics i condicions favorables a la vida marítima, al sud planera i sorrenca, amb rics fons pesquers, aprofitaren els recursos i s'adaptaren al medi.

Aquells que habitaven vora mar i no disposaven d'un tros de terra, els pròpiament pescadors, s'enfrontaven a diari a les peripècies que els ofería la mar, un treball dur per a uns guanys de subsistència. Els qui tenien propietats conreaven la terra, i els de menors recursos, amb parcel·les de terreny petites i menys productives, sovint per la salinitat del sòl per la proximitat del mar, combinaven la feina de pagès amb la pesca per complementar el jornal. A manca d'infraestructures portuàries aptes per

Esplanada per a la càrrega i descàrrega de mercaderies al moll comercial de Palamós, 1926. (Fons Collell, Museu de la Pesca, Palamós)

Carrer central de Platja d'Aro, inicis de 1960. (Postal, Arxiu Històric Municipal de Castell-Platja d'Aro)

al resguard de les embarcacions, els pescadors avaraven les barques, eixugaven els arts de pesca i fins i tot, al bon temps, plantaven els tendals sobre els sorrals de les costes baixes amb fons contigus relativament profunds. On les condicions naturals oferien bon refugi i la fàcil fondejada de bucs es començaren a bastir petits ports, encara que amb estructures molt senzilles i extremadament fràgils davant els temporals.

Així, tot i que a finals del segle XIX en algunes poblacions com Sitges, Caldes d'Estrac o Calafell nasqué un incipient residencialisme d'estiu perquè la població benestant barcelonina prengué els banys de sol, en

general el litoral era bàsicament apreciat per la seva explotació productiva. Lluny quedava qualsevol valoració escènica del paisatge.

Els primers canvis en la línia costanera vingueren de la mà dels ports. La dinamització econòmica del període lliurecanvista de finals de segle XIX va fer activar el comerç mercant. Els bucs requerien esplanades de càrrega i descàrrega, dàrsenes amb prou calat per adossar-se al moll i dics d'abric per restar resguardats. A Catalunya només el port de Barcelona complia amb els requeriments, però ateses les necessitats del sector aviat s'iniciaren projectes de remodelació o creació de ports de major envergadura i dotació, sobretot en aque-

lles zones que aglutinaven els dos condicionants més importants: gaudir de les condicions marítimes òptimes i del context econòmic i social necessaris.

Són d'aquesta època primerenca ports com el de Palamós (1902) i Sant Feliu de Guíxols (1903), nascuts sota l'empenta comercial de la indústria surotapera; els de Roses (1902), Blanes (1909), l'Ametlla de Mar (1915) i Sant Carles de la Ràpita (1918), arranjats per albergar la població pescadora, i els ports mercants d'Arenys de Mar (1920), municipi també amb important producció surotapera, i de Vallcarca (1923), dedicat al tràfic marítim de mercaderies a dojo.

A mitjan dècada de 1920 aparegué el segon gran reuvisiu responsable de l'extensa transformació costanera: la incorporació del motor a les embarcacions de pesca. Adoptar la potència dels cavalls per substituir el tradicional i precari sistema de navegació a vela tenia, però, un gran inconvenient: el pes dels cascs impossibilitava avarar les embarcacions sobre els sorrals cada vesprada per a tornar-les a empènyer escar avall a la matinada següent. Fou indispensable construir, doncs, nous ports, ara eminentment pesquers, allà on les condicions marítimes i les característiques pesqueres ho permetien i/o requerien. Les noves infraestructures de defensa s'ubicaren tot servint-se, a voltes, de la solidesa dels espadats

com a base dels dics d'abric, i d'altres, beneficiant-se de la mal-leabilitat dels àmbits sorrencs. Així nasqueren el port de Cambrils (1921), l'inicial port del Garraf (1926), el Port de la Selva (1938), l'Estatit (1943), els embarcadors de Sant Jaume, Amposta i Deltebre (1946) i de l'Ampolla (1947), o el port de Vilanova i la Geltrú (1949), l'Escala (1952), Portbou (1953) i l'embarcador de Tortosa (1955), els quals permeten afirmar que les transformacions costaneres, fins a inicis de la dècada de 1950, responien a finalitats exclusivament productives: per al comerç mercant i la pesca.

A mitjan, però, d'aquesta mateixa dècada, el panorama costaner català inicià la gran transfiguració paisatgística. El desenvolupament industrial d'algunes localitats costaneres, per una banda, i la popularització del turisme de sol i platja arreu de la costa catalana, per l'altra, crearen tal creixement econòmic, tal demanda de mà d'obra, i tals expectatives, que el nombre d'habitants de les poblacions litorals cresqué espectacularment, a un ritme molt superior a la resta dels municipis de Catalunya. Les activitats econòmiques més vinculades al desenvolupament turístic, la construcció i l'hosteleria, actuaren de reclam perquè gent d'arreu de Catalunya i de la resta de l'Estat emigrés cap als municipis litorals com a mà d'obra en els sectors més emergents. La població resident al litoral, sense incloure-hi la ciutat de Barcelona, entre 1950 i 1970 es va duplicar, tot i que l'increment demogràfic va ser desigual al llarg del litoral. Els creixements poblacionals més grans es localitzaren en aquells municipis d'intensa activitat industrial: Viladecans (479%), Gavà (253%), el Prat de Llobregat (250%), Sant Adrià del Besòs (139%), Badalona (164%) o Mataró (131%); i en aquells municipis que s'iniciaren en la monoespecialització turística: Vila-seca i Salou (197%), Lloret de Mar (124%) i Castell-Platja d'Aro (120%).

L'augment demogràfic, en aquest mateix període, també és molt elevat a les localitats que començaren a combinar les funcions industrials amb les turístiques, com Pineda de Mar (144%); o les que uniren turisme i residencialisme, com Castelldefels (548%) o Premià de Mar (185%). Aquests alts percentatges no poden amagar, però, dinàmiques de pèrdua de població en altres municipis

CRONOLOGIA DE LES INSTAL·LACIONS PORTUÀRIES ESPORTIVES¹

Ús	Nom instal·lació	Concessió	Fi d'obra
PE	Llafranc	1968	1971
PE	Salou	1968	1971
PE	Aiguablava	1969	1973
PE	Blanes	1969	*
PE	Cala Canyelles	1970	1974
PE	Aiguadolç	1972	1975
DE	L'Estatit	1973	1980
PE	Cambrils	1973	1982
PE	Segur de Calafell	1973	1977
PE	Colera	1975	1977
PE	Coma-ruga	1975	1982
PE	Calaf	1980	*
PE	L'Hospitalet de l'Infant	1981	1991
Amp. DE	El Port de la Selva	1983	1989
PE	Port Ginesta	1984	1998
DE	Sant Carles de la Ràpita	1984	*
DE	Vilanova i la Geltrú	1985	1990
Pp i PE	Llançà	1986	1996
Pp i PE	Mataró	1988	*
	Marina de Port d'Aro	1988	1991
Amp. DE	Balís	1990	*
PE	Marina Palamós	1990	1994
DE	L'Ampolla	1990	*
PE	Garraf	1990	*
PE	Masnou	1991	*
Pp i PE	Torredembarra	1992	2000
Amp. DE	Escala	1997	*
Amp. DE	Premià de Mar	1999	2003
PE	Roda de barà	2000	2003
PE	Besòs	2001	2003
PE	Roses	2001	2003

Llegenda:

PE: Port esportiu DE: Dàrsena esportiva Pp: Port pesquer

Amp.: Ampliació *: data no facilitada

Font: Direcció General de Transports i Obres Públiques, febrer 2003.

pis, com Creixell (-15%), Sant Pere Pescador (-8%), Santa Cristina d'Aro (-0,5%), o de creixements molt minsos, com Castelló d'Empúries (3%), el Port de la Selva (6%), Sant Carles de la Ràpita (13%), Pals (13%), Torroella de Montgrí (18%) o l'Ametlla de Mar (18%), els quals experimentaran creixements notables posteriorment, lligats a un desenvolupament tardà del sector turístic. Un cas molt exemplificador és el municipi de Creixell, el qual de 1970 a 1980 augmentà un 104% la població i un 240% en el període 1980-2000, període en el qual en entrar en declivi el seu sector primari va redireccionar la seva especialització cap a les funcions residencials i turístiques a partir de l'expansió d'urbanitzacions. Un procés similar es donà en localitats com Calafell, Cunit o Roda de Barà, en les quals el període de màxim creixement demogràfic se situà entre el 1980 i el 2000 (Pintó i Martí, 2004).

A part de l'evolució territorial que tots aquests canvis socioeconòmics provocaren des de la dècada de 1950 sobre la zona estrictament terrestre, la franja litoral també s'anava alternant progressivament. A semblança del model turístic de la Costa Brava francesa, allà promptament consolidat, el turisme benestant de la costa catalana desitjà, des dels inicis, gaudir dels esports nàutics. El port esportiu pioner al litoral català a la dècada dels anys 1930, amb una infraestructura marítima incipient, va ser el Club Nàutic S'Agaró. El seguí el Club Nàutic Costa Brava, de Palamós (1957), a partir del qual un degoteig de peticions i concessions ha anat reproduint mimèticament ports esportius al llarg de la costa catalana.

■ EFECTES DEL PROGRÉS?

En primer lloc, cal destacar que l'accentuada varietat geomorfològica dels 580,566 quilòmetres lineals del litoral de Catalunya ha condicionat profundament la ubicació i distribució de cadascun dels usos i cobertes del sòl. A més, en funció de l'especialitat socioeconòmica de cada zona, especialment en els darrers 50 anys, els 70 municipis costaners han anat gradualment modificant la seva fisonomia paisatgística.

Els impactes produïts sobre l'àmbit litoral pel desenvolupament dels municipis costaners són molt diversos,

tant en la naturalesa dels efectes com en la seva incidència territorial, paisatgística i ecològica. Però les repercussions més paleses són la substitució dels sistemes productius tradicionals i l'artificialització de la façana costanera, tant per l'expansió urbanística com per la transfiguració dels ecosistemes litorals en obra dura.

Respecte al procés de transformació de l'estructura econòmica dels municipis litorals catalans, cal emfatitzar que no ha estat arreu igual, ni els tipus de canvis o els ritmes temporals, ni el resultat final. En partir de situacions inicials diverses i sota polítiques locals específiques, s'han produït evolucions molt diferenciades. En alguns indrets, els sectors productius més importants en el passat, les activitats agràries i pesqueres, tenen avui una presència relictual. Els durs esforços i els minsos guanys del sector primari aviat quedaren aclaparats pels alts rendiments a curt termini que ofería el principal agent de canvi: el turisme. Els escassos dos milions de visitants estrangers que el 1960 rebia Catalunya, el 1970 ja havien augmentat a més de vuit milions, el 1990 a setze milions, i superen avui els vint-i-dos milions, amb una tendència que sembla no tenir sostre.

Les diferents reformes dels sectors productius han originat municipis amb distintes especialitzacions econòmiques. Per una banda apareix la monoespecialització turística de municipis com Vila-seca i Salou, Lloret de Mar o Castell-Platja d'Aro, els quals es caracteritzen per concentrar la major part de l'oferta d'allotjaments turístics; per patir una forta estacionalitat inherent al turisme de sol i platja, i per tenir un percentatge d'ocupats en el sector terciari que oscil·la entre el 65 i el 85%, mentre que les activitats agràries i les relacionades amb la pesca pràcticament han desaparegut.

En segon lloc, hi ha aquells municipis com Sitges, Castelldefels, Vilassar de Mar, Premià de Mar, el Masnou, Calafell, Cunit, Sant Andreu de Llavaneres o Caldes d'Estrac, que combinen les activitats turístiques i residencials, els quals solen estar caracteritzats per una alta proliferació d'urbanitzacions que, adreçades inicialment a segona residència, evolucionen progressivament cap a habitatges permanents, i per una intensa mobilitat laboral diària en direcció al Barcelonès i a la primera corona metropolitana-

na, ja que la bona connectivitat que ofereix la xarxa de comunicacions permet mantenir l'àmbit professional a la metròpoli i l'espai de residència en un entorn tranquil i de qualitat.

Altres municipis com Pineda de Mar i Arenys de Mar han crescut gràcies a combinar el binomi turisme i indústria. Poblacions litorals com Tarragona, Vilanova i la Geltrú, Malgrat de Mar, Blanes, Sant Feliu de Guíxols o Palamós, han diversificat la seva estructura econòmica amb un clar equilibri entre els tres sectors productius principals sense dependre exclusivament dels *inputs* turístics. Un altre cas són els municipis com Torroella de Montgrí, Castelló d'Empúries, Cambrils, Santa Susanna, Pals o el Port de la Selva, els quals presenten una estructura econòmica marcadament dual entre les activitats productives bàsicament agrícoles al voltant del nucli tradicional interior, i el desenvolupament turístic a primera línia de mar. Per altra banda, també hi ha municipis litorals d'economia industrial com Badalona, el Prat de Llobregat, Gavà, Viladecans, Sant Adrià de Besòs, Montgat, els quals, amb una alta mobilitat diària, responen a la dinàmica econòmica de la regió metropolitana. Sortosament, encara resten municipis els quals, atesa l'alta producció i rendibilitat, bé agrícola (Deltebre, Sant Jaume d'Enveja, l'Ampolla, Sant Pere Pescador), bé pesquera (Sant Carles de la Ràpita i l'Ametlla de Mar), mantenen una base productiva tradicional i basada en el sector primari (Pintó i Martí, 2004).

Respecte al procés de transformació territorial i paisatgística cal diferenciar les situacions del litoral marítim i terrestre. En el litoral marítim dels 70 municipis de la costa catalana actualment hi ha ubicades 53 instal·lacions portuàries. D'aquestes, cinc combinen l'ús comercial i pesquer amb l'esportiu: Sant Carles de la Ràpita, Vilanova i la Geltrú, Arenys de Mar, Palamós i, recentment, Roses; dues són considerades ports industrials: el port d'Alcanar, construït l'any 1968, i el de Vallcarca, dedicats al trànsit de vaixells cimenters; en 13 conviuen l'activitat pesquera i l'esportiva, i 32, un 60,4% del total de les instal·lacions, tenen una dedicació monofuncional, creades exclusivament per a l'ús nàutic-esportiu-creatiu.

En el litoral terrestre, tot i que la distribució d'usos i cobertes del sòl és globalment equitativa, es presenta localment molt irregular. El 43,2% de la superfície dels municipis litorals està coberta per vegetació espontània. D'aquesta extensió, el 43% correspon a boscos densos, mentre que el 49,6% està tapissat per màquies i matollars. La resta d'aquest espai natural el completen herbeis (2,6%), vegetació d'aiguamolls (2,3%), entre boscos clars, vegetació de ribera i plantacions forestals. El 36,1% del territori restant del litoral català està dedicat a l'ús agrícola, mentre que el 16,2% és considerat espai artificialitzat.

Aquestes mitjanes, però, amaguen les múltiples situacions reals. Íntimament correlacionada amb l'especialització econòmica de cada població costanera, l'ordenació i el repartiment d'aquests usos i cobertes del sòl és altament dispar. Des de zones densament urbanitzades com Sant Adrià del Besòs (89,5% del seu terme municipal), Barcelona (81,5%), Premià de Mar (77,4%), el Masnou (70%) o Caldes d'Estrac (61,2%), fins a àrees amb nuclis urbans molt reduïts com El Perelló (0,9%), Sant Jaume d'Enveja (1,5%), Colera (1,8%), Amposta (2,4%) o Portbou (5,1%). Les majors extensions de vegetació espontània (tant boscos com matollars i herbeis) es concentren en aquells municipis de relleu abrupte on les serralades litorals arriben gairebé al mar, i on, conseqüentment, el procés urbanitzador s'ha presentat, com a mínim, complex. En són clars exemples poblacions de la ben anomenada Costa Brava, com Colera (94,7%), Portbou (94,3%), el Port de la Selva (93,2%), Cadaqués (91,6%), Tossa de Mar (90,4%), Santa Cristina d'Aro (84,1%), Lloret de Mar (81,3%), tot i que també gaudeixen de grans superfícies els municipis de Vandellòs i l'Hospitalet de l'Infant (80,2%) o Sitges (80,0%). Els exemples antitètics responen a dues raons molt evidents: a) la baixa extensió de vegetació espontània a Deltebre (5%), Sant Jaume d'Enveja (6,8%), l'Ampolla (9,3%) o Sant Pere Pescador (12,3%) és en detriment de l'espai agrícola que ocupa la totalitat de les planes al·luvials; b) en canvi, l'escàs recobriment d'espai natural de Premià de Mar (0,3%), Sant Adrià del Besòs (6,5%) o el Masnou (6,7%) es deu al creixement de l'espai artificialitzat, bé residencial, bé industrial.

Tot i que la tendència dels sòls agrícoles en els darrers 50 anys és de continu abandonament, es mantenen amb força en aquells termes municipals, usualment d'extensió considerable -fet que fa augmentar la mitjana per a tot Catalunya-, que ocupen planes fluvials de sòls fèrtils, on la rendibilitat dels conreus és molt alta. Aquest és el cas de l'Ampolla (85,5%), Deltebre (78,8%), Sant Jaume d'Enveja (77,1%), Amposta (75,1%) o Sant Pere Pescador (73,2%).

■ REPERCUSSIONS AMBIENTALS I PAISATGÍSTIQUES DELS CANVIS

Les conseqüències ambientals i paisatgístiques de les dinàmiques descrites han estat diferents segons el sector costaner i la tipologia d'ús i coberta del sòl. A trets generals, però, es constata el creixement de l'espai construït a partir de l'ocupació de les façanes marítimes de cadascun dels municipis. El *continuum* urbanitzat que s'ha estès per la primera línia de mar només ha quedat interromput en comptats sectors del litoral: en algunes de les zones de costa alta i abrupta, en els espais humits romanents o en les terres més fèrtils de les planes deltaïques. Aquesta rigidització de la façana costanera ha comportat la pèrdua dels ecosistemes més característics de les costes baixes. Els paisatges de dunes i de maresmes típics fa 100 anys a les platges llargues i obertes davant les planes costaneres de tot el litoral català han anat reduint-se fins a desaparèixer, i avui només resten al delta de l'Ebre, a Torredembarra, al delta del Llobregat, al litoral entre el Montgrí i el cap de Begur, i al golf de Roses (Pintó, 1999). Paral·lelament, el procés d'urbanització difusa ha esquitxat d'urbanitzacions, a voltes de baixa densitat, d'altres amb adossats intensius, els vessants de les muntanyes properes a la façana marítima, tot ajustant-se esglaonadament a la seva difícil orografia.

Pel que afecta a l'estructura i morfologia del paisatge rural els trets més evidents són l'alta fragmentació. El paisatge agroforestal tradicional es transforma radicalment i deriva cap a una gran dispersió i barreja d'usos del sòl. Les antigues delimitacions zonals entre els us-

os urbà, agrícola i forestal s'esvaeixen, la compacitat es trenca per donar pas a un paisatge complex i, a voltes, discordant. El canvi social i econòmic iniciat a la dècada de 1950 provoca profundes alteracions territorials i paisatgístiques. A nivell forestal és el moment de la davallada del bosc mediterrani, sobretot pel que fa a l'explotació de l'alzinar. La general utilització primer de les cuines de petroli i després del gas butà provocà la substitució de les antigues cuines i estufes de carbó vegetal, el qual es traduí en el progressiu abandonament de les tasques de carboneig i d'obtenció de llenya. Paral·lelament, les altres espècies del bosc mediterrani, suredes i pinedes de pi blanc, atesa la competència de fustes importades d'altres països, tant del nord d'Europa com, més recentment, d'àmbits tropicals van anar també progressivament a la baixa.

En l'àmbit agrícola, en el mateix període s'intensificà l'abandonament de conreus i erms per part de població que emigrà dels nuclis rurals cap a zones econòmicament més desenvolupades. La pèrdua de valor econòmic dels productes del bosc mediterrani i el consegüent i progressiu abandonament d'activitats agroforestals comportaren l'absència de qualsevol tipus de gestió per part dels propietaris forestals. El bosc ha guanyat extensió a costa dels camps de conreu abandonats i densitat per la manca d'explotació silvícola, situació que n'augmenta exponencialment la combustibilitat. A més, la nombrosa presència d'urbanitzacions en els espais forestals de les serralades costaneres, sovint construïdes per a segones residències i convertides després en residències permanents, fa que es visqui enmig del bosc amb pautes urbanes, una combinació que genera una molt alta vulnerabilitat.

L'espai agrícola entra en una clara recessió. Per una banda, la reforestació espontània de camps abandonats provoca la pèrdua del mosaic agroforestal on les peces de forest i conreus es combinaven en harmònica disposició paisatgística. Per un altre costat, aquest abandonament del camp és aprofitat, en general, per a l'expansió del procés urbanitzador tant per al creixement en taca d'oli dels nuclis urbans com per a la creació de noves urbanitzacions, i, en menor mesura, per a la ubica-

Panoràmica de Tamaríu, exemple de fragmentació forestal, urbanització dispersa i aniquilació d'ecosistemes litorals.

ció d'equipaments i serveis sobretot d'àmbit turístic, com ara càmpings.

A la franja marítima, l'elevat nombre de ports esporadics ha complicat una situació ja de per si prou complexa. La regulació que han sofert els cabals dels rius al llarg del segle XX, per mitjà d'embassaments i rescloses, ha provocat la disminució de la quantitat de materials aportats al mar i aquesta és la principal causa de la situació de desequilibri sedimentari que pateixen les platges de la zona. Per tant, en una situació de penúria sedimentària generalitzada, la construcció de ports, esculleres, espigons o qualsevol altra barrera que interfereixi en la dinàmica del transport de materials al llarg de la costa té conseqüències sobre el tram de platges situades a sotacorrent de l'obstacle, a causa de la retenció de sediments i dels canvis en la trajectòria de l'onatge provocats pels fenòmens de refracció. Per pal·liar les pèrdues de sorra, en moltes platges s'ha optat per la implantació d'espigons perpendiculars a la línia de costa que minoren la força de l'onatge i en disminueixen la capacitat erosiva. Aquesta solució, però, provoca una pèrdua de la qualitat escènica del paisatge litoral, ja que crea barreres visuals sobre el mirall d'aigua.

■ LA COSTA BRAVA: UN EXEMPLE EMBLEMÀTIC

El litoral de la Costa Brava, com la majoria de sectors costaners de la costa catalana, combina la pressió d'activitats econòmiques de primer ordre, com ara trànsit mercant, extracció pesquera i explotació turística, amb la necessària preservació i defensa dels espais naturals que aïlladament encara resten. Però avui la Costa Brava es troba atrapada per una gran paradoxa. Es troba en la necessitat de mantenir l'activitat turística per a la sostenibilitat econòmica del sector terciari, i en la necessitat de preservar el territori com a motor d'atracció del mateix turisme. La paradoxa neix del manteniment d'un model turístic que s'ha demostrat obsolet, inadequat, improduc-

tiu a llarg termini: un model turístic que s'ha bastit a partir del creixement urbanístic, intensiu a primera línia de costa, i extensiu i discontinu als vessants de les muntanyes costaneres, que ha lapidat aquell paisatge atractiu. És el fruit d'una mentalitat imposada entre les dècades de 1960 i 1970, i que s'ha mantingut en voga posteriorment, on el creixement constructiu i la capacitat transformadora eren signes de modernitat, progrés i domini. Un ideari que, progressivament, ha anat desvalorant les activitats tradicionals i, conseqüentment, disminuint el valor del sòl per al manteniment d'aquestes, fins a convertir-les en tasques marginals.

La Costa Brava va néixer com a marca turística atesa la seva riquesa i diversitat paisatgística. Les polítiques desarrollistes estatals per al creixement econòmic del país, més els afanys individuals de beneficis a curt termini, menystingueren la vàlua ecològica i paisatgística dels nostres territoris. Ara, cinquanta anys després d'iniciar aquella carrera turisticoconstructiva, es veu la imminent necessitat de preservar el paisatge, el poc paisatge que ja ens resta, tot intentant recuperar o restaurant aquells ecosistemes emblemàtics típics dels paisatges tradicionals ja desapareguts. Cal doncs trencar el monocultiu de l'edificació per oferir paisatge. El turisme ha de convertir-se ara en l'activitat econòmica més sostenible am-

L'Estartit, l'any 1925 aproximadament. (Roisin, Arxiu d'imatges Emili Massanas i Burcet, Diputació de Girona)

L'Estartit, any 2003. Foto de C. Martí Llambrich.

bientalment, tot mantenint la rendibilitat econòmica. El repte és inventar fórmules d'explotar turísticament el paisatge sense alterar-lo.

■ REFLEXIONS FINALS

A vol d'ocell, bona part del nostre paisatge costaner s'ha convertit en un seguit de platges destinades i preparades per al bany, ports esportius plens d'embarcacions d'estiueig, passeigs marítics flanquejats per pantalles d'apartaments, hotels, urbanitzacions deslligades dels assentaments urbans tradicionals. Un creixement urba-

nístic desorganitzat i incoherentment dispers que provoca una elevada fragmentació territorial i paisatgística, així com paisatges urbans «de persianes abaixades» durant tres quartes parts de l'any. Tot per acontentar les exigències d'un model turístic de sol i platja que ha transformat i continua desfigurant la fisonomia del litoral català. Un turisme volgut, cuidat i potenciat per les seves compensacions econòmiques. I amb aquest fi s'han desnaturalitzat els ecosistemes litorals, sovint irreversiblement, i s'ha trasbalsat, si no aniquilat, la seva dinàmica natural. Des de l'aplanament de cordons dunars, drenatge de maresmes i la consegüent eliminació de flora i fauna autòctones, fins a la desviació de cor-

rents litorals per la construcció d'obra dura, reblament de dàrsenes, dragatge de sorres del fons marí, enterboliment d'aigües, reducció de les praderies de fanerògames,... tot condueix a esmicolar la riquesa paisatgística.

Estudiar avui el paisatge és analitzar l'estructura del territori, la disposició de cadascun dels usos i les cobertes del sòl i les interaccions de cada peça respecte al conjunt. Vol dir analitzar quina ha estat la dinàmica evolutiva, detectar quin és l'estat actual i ser capaços de predir quins són els escenaris futurs probables. Vol dir que a partir d'aquestes prognosis d'utilització dels recursos i de canvis paisatgístics futurs, hem de ser capaços

d'adequar la gestió a la preservació dels recursos naturals que encara resten.

Tot plegat evidencia doncs que les relacions entre la societat, la seva cultura, les seves tècniques d'explotació i transformació, i l'ocupació i gestió dels paisatges han de ser totes considerades conjuntament per comprendre i modelitzar la dinàmica dels paisatges i avaluar la factibilitat social de les polítiques ambientals. Per tant, l'anàlisi d'evolució del paisatge i la diagnosi actual del mosaic paisatgístic, aportades per ecòlegs del paisatge, esdevenen documents de treball bàsics per dissenyar les directrius de futur més adequades a la gestió d'un espai tan delicat i reduït com és la franja litoral.

NOTES

¹ La data de concessió correspon a l'any que es concedí la llicència de construcció, no quan s'inicien les obres, ja que, en molts casos, les obres no s'executen immediatament. Altrament, la data de finalització sovint no coincideix amb la data d'inauguració oficial o de posada en funcionament de les instal·lacions portuàries.

BIBLIOGRAFIA

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. Anuari Estadístic de Catalunya 2000. Generalitat de Catalunya.

INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA. Estadística bàsica territorial per municipis. Generalitat de Catalunya.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA. Cifras de población referidas al 1/1/2000. INEbase. Madrid.

MARTÍ LLAMBRICH, C. *La transformació del paisatge litoral del centre de la Costa Brava en els darrers 50 anys. Palamós, Calonge i Castell-Platja d'Aro*. Departament de Geografia, Universitat de Girona (Memòria de Recerca inèdita), 2001.

MARTÍ LLAMBRICH, C. «Evolució infraestructural i repercussions mediambientals del port de Palamós» a DDAA. *Cent anys del Port de Palamós (1902-2002)*. Direcció General de Ports, Generalitat de Catalunya. Barcelona, 2003, pp. 40-155.

MARTÍ LLAMBRICH, C. *Els ports del segle XXI: entre les exigències socioeconòmiques i la preservació mediambiental en ports i ciutats a Catalunya. L'alternativa de les ciutats portuàries petites i mitjanes*. PROMEDITERRÀNIA 2002 - III Jornadas de Marina Tradicional, Palamós 13-14 de diciembre. Núm. 3 Càtedra d'Estudis Marítims, Universitat de Girona, 2003, pp. 55-67.

PINTÓ, J. et al. *Evolución del paisaje dunar en el macizo de Begur*. Actas del XIII Congreso de la Asociación de Geógrafos Españoles. Universidad de Santiago de Compostela, 1997.

PINTÓ, J. *El paisatge litoral de dunes i maresmes de Torredembarra (Costa Daurada)*. Homenatge al prof. J. Vilà-Valentí, Col. Homenatges, 19. Universitat de Barcelona, 1999.

PINTÓ, J. i MARTÍ, C. *La transformació de l'espai litoral: canvis socioeconòmics i ambientals. Planificació i gestió integral del litoral. Eines, estratègies i bones pràctiques*. Col. Espai Blau, Diputació de Barcelona, 2004.

SERVICIO DE ESTUDIOS DE «LA CAIXA». *Anuario Económico de España 2001*. Madrid, 2001.

